

Живоглядов Ю.О.

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
ВНЗ «Університет економіки та права» КРОК »

Екзистенціальна психологія про виклики прикордонної ситуації і можливості відповіді на них у філософії та психології мужності

Виявлено спектр психологічних реакцій на прикордонні ситуації через аналіз психологічних і світоглядно-смыслових аспектів екзистенціальної мужності. Розглянуто прикордонні ситуації з позиції екзистенціальної філософії.

Прикордонні ситуації можна розглядати як різновид важких або стресових ситуацій, що пред'являють підвищені вимоги до здібностей, силам, компетентності і призводять до психологічної мобілізації. У психології в даний час прикордонні ситуації зазвичай розглядаються як екстремальні – порушують передбачувані та детерміновані обставини [1; 3; 4; 5].

Розглядаючи прикордонні ситуації як екстремальні Д. А. Леонтьєв відзначає їх винятковість, тобто, перебування в них породжує переживання на межі звичного, на межі можливого і допустимого [4 ; 5]. Ці ситуації характеризуються невизначеністю і раптовістю виникнення і, крім того, як загрозливі життю, здоров'ю, благополуччю та особистісної цілісності.

Пограничність ситуації визначають фактори, з якими людина до того не стикалася, тому вона не готова, при їх виникненні, діяти звичними для неї способами. Ці ситуації, таким чином, являють собою протилежність ситуаціям повсякденності, яким відповідає набір незмінних поведінкових реакцій на оточення, що змінюється [1, с. 705].

Життєвий світ людини не вичерпується повсякденністю, якій властиві стабільність і стійкість, в нього також входять події незвичайні, що руйнують звичну тканину подієвості. Пограничність ситуації виявляє свій справжній сенс і значення, коли ситуація втрачає властивості повсякденності - втрачає самоочевидність, визначеність і незмінність поведінкових реакцій. Така ситуація вимикає в людині стереотипи і вимагає більш усвідомленого способу присутності в ній. Тільки в цьому випадку, за умови виходу за рамки стереотипів, вона піддається вирішенню. В іншому випадку, опиняючись в замкнутому колі звичної, стереотипізованої поведінки, людина стає жертвою подібної ситуації [2].

Екзистенціальна психологія підкреслює важливість суб'єктивності сприйняття прикордонної ситуації: «То, что мы воспринимаем повседневную жизнь как детерминированную и обусловленную стереотипами, реакциями и ожиданиями, характеризует не саму природу этой жизни, а наше восприятие и наше к ней отношение» [4, с. 106].

Екзистенціальна психологія описує мужність у таких рисах характеру, як хоробрість, завзятість, відвертість, вітальність і розуміє це поняття як здатність протистояти небезпекам ризикованості обставин. Фізична мужність, при цьому, пов'язана з ризиком фізичних травм або смерті. А моральна - як відстоювання своєї правоти і своїх переконань всупереч небезпеки відкидання групою. Психологічна мужність проявляється в ситуації ризику втратити психологічну стійкість і включає такі аспекти, як мужність визнати помилки, впоратися з позбавленими підстав (самонародженими) страхами, протистояти психологічним маніпуляціям, зустрітися з реальністю [3; 4]. Р. Мей вважає найвищим видом мужності - мужність творчості, спрямовану на «створення нових форм, нових символів, нових принципів» [7].

П. Тіліх описав особливий вид мужності - екзистенціальний, або мужність бути. Він стверджував, що життя виявляється можливою тільки на основі мужності, як «здатності душі долати страх» [8, 29]. «Мужність бути - це етичний акт, в якому людина стверджує своє буття всупереч тим елементам свого існування, які протистоять його сутнісному самоствердженню» [8, с. 8].

Екзистенціальна тривога, згідно П. Тіліха, проявляє себе в трьох видах: як тривога долі і смерті, провини і засудження, порожнечі і втрати сенсу. Мужність – це самоствердження всупереч цим загрозам як різновидам небуття.

Три аспекти мужності, що розглядаються екзистенціальною психологією: протистояння загрози фізичного існування та соціальної адаптації доповнюється психологічною мужністю. Остання протистоїть загрозам існування особистістю: втрати своїх кордонів, втрати внутрішньої цілісності, втрати контакту з реальністю і загрозу стагнації [4, с. 109].

Мужність, таким чином, виступає як альтернатива страху в загрозливих істотним аспектам нашого буття ситуаціях. Коли ми маємо (причому, не отримуємо в готовому вигляді, а створюємо своїми зусиллями) можливість подолати страх і тривогу і протиставити загрози мужність, ми будуємо свою взаємодію з ситуацією на іншому рівні. Цей рівень характеризується ясністю усвідомлення ситуації і контролем над нею.

Екзистенціальна традиція розглядає мужність як смисловий, світоглядний феномен. Передумовами якого С. Мадді вбачає віру в себе, чи впевненість у власній цінності і здатності жити, а також добре розвинені когнітивні функції, що створюють сенс – символізація, уява, судження. Систему установок, включеність в події і контроль за ними, а також відкритість викликам і ризику) С. Мадді називає життєстійкістю [5].

Відзначимо як різновид мужності явище героїзму – мужність, що поєднується з безкорисливою самовіддачею в умовах загрози власного життя. М.К. Мамардашвілі зазначає: говорити про героїзм, значить говорити про засоби вивільнення свободи [6]. Можна додати: вивільнення свободи зі стереотипів повсякденності.

Отже, прикордонні (екстремальні) ситуації висувують підвищені вимоги до функціонування індивіда, їм властиво порушення стереотипів повсякденності, вони вимагають мобілізації та нової навігації у цих заходах. Ці ситуації породжують страх і тривогу, а також невизначеність і недетермінованість існування як такого, протистояти яким людина здатна на основі мужності, що дозволяє їй винести різноманітні загрози.

Вкорінена в світогляді і філософії життя, мужність спирається на смислові орієнтири, внаслідок чого, вона може служити ресурсом гідної відповіді як на мобілізаційний, так і на смислоорієнтаційний виклики прикордонних ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Касавин И.Т. Повседневность // Энциклопедия эпистемологии и философии науки. М. : Канон+, 2009. С. 704 – 706.
2. Левин К. Динамическая психология. М. : Смысл, 2001.
3. Леонтьев Д. А. Новые ориентиры понимания личности в психологии: от необходимого к возможному // Вопросы психологии. – 2011. – №1. – С. 3 – 27.
4. Леонтьев Д. А. Экстремальный опыт и понятие экзистенциального мужества // Экзистенциальная традиция. – 2014. – №2. – С. 99 –115.
5. Леонтьев Д.А., Рассказова Е.И. Тест жизнестойкости. М. : Смысл, 2006.
6. Мамардашвили М.К. Психологическая топология пути. – М. : РХГИ, 1997.
7. Мэй Р. Мужество творить. Львов: Инициатива, 2001.
8. Тиллих П. Мужество быть. // Тиллих П. Избранное. Теология культуры. М.: Юрист, 1995. С. 7 – 132.
9. Ясперс К. Философия. Кн. 2-я. Просветление экзистенции. М.: Канон+, 2012.